

Krajina a paměť

Václav Cílek

Pocit minulosti je pevně spojen s očekáváním budoucnosti. Ztrácíme-li minulost, zamlžuje se nám i budoucnost.

Když v roce 1995 vydal americký autor Simon Shama obsáhlou knihu "Krajina a paměť", nikdo netušil, jak velký zájem o tuto tematiku bude panovat i v dalším desetiletí. Základním motivem Shamovy knihy je pokus o nalezení vztahu mezi krajinou a kulturou. Snaží se ukázat, že v krajině jde kultura před přírodou a že teprve podle našich kulturních zvyklostí jsme schopni krajiny rozeznávat a dávat jim jméno. Shama se zabýval tradičními krajinami jako je les či mořské pobřeží, ale dnes se jedná o něco jiného a pravděpodobně i důležitějšího, co má vztah k národní či generační identitě a pocitu zakotvení v době plné změn.

Čekali bychom, že většina diskusí o paměti krajiny se bude odehrávat v Evropě, kde vztah k určitému regionu bývá velmi silný, ale kupodivu to je Amerika dokonce i Kanada, kde se toto nostalgické téma často objevuje na setkání spisovatelů i sociologů. Je to tím, že stále víc lidí chápe pojem krajina v přeneseném významu. Hovoří se o krajině vzpomínek, krajině hudby, krajině dětství, ale často se tím myslí místo ve smyslu řeckého "topos", což je nejenom místo, ale také způsob, jakým místo funguje a jaké základní situace vytváří.

Nejběžnějším americkým místem je silnice a město. Do scenérie městské krajiny (toto spojení není tak nové, jak by se mohlo zdát - navrhoval je před 150 lety již Charles Baudelaire) patří písmo reklam i tvary automobilů a šum právě v té chvíli moderní hudby v pozadí. A právě tyto dominanty městské krajiny se proměňují rychleji než obrysy stromů a linie horizontu evropské venkovské krajiny. Navíc různé "retro" filmy, vzpomínky na beatnickou éru či dokonce ještě na tovární průmyslové komplexy, které vyrostly za války, zesilují pocit střední či starší generace, že žily již několik různých životů v různých krajinách a většina z nich byla klidnější než ten současný.

Pro Evropana pak je krajina hlavně přírodní či kulturní krajinou, která jej propojuje s dřívějšími generacemi. Má-li americký pocit ztráty paměti místa spíš nostalgický náboj, mívá Evropan přímo pocit ohrožení. Co vlastně rozumíme pod pojmem paměť místa či krajiny? Paměť je definována Slovníkem spisovné češtiny jako "způsobnost uchovávat vjemy a vybavovat je". Mohli bychom říct, že paměť je opakovaná možnost. Paměť umožňuje návraty a obnovení původního stavu, což je zvlášť důležité, když minulost vnímáme jako idylu nebo ztracený ráj.

Podobně jako střeoevropská krajina je "něco" mezi člověkem a divočinou, tak i paměť krajiny má složku přírodní a složku kulturní. Na úrovni přírody závisí paměť na reliéfu, klimatu, substrátu a půdě a zejména na síti vodních toků a ploch. Na úrovni kultury závisí paměť na zachování všech druhů památek a jejich zapojování, třeba ve změněném významu, do života současné komunity.

Mnoho českých chráněných území je mimořádně malých - hodnotné jádro skalnaté stepi může mít rozlohu jen čtvrt hektaru, a přece na něm leží poslední lokalita některého vzácného druhu. Paměť české přírody v příliš mnoha případech závisí na tak malých a tím i zranitelných reliktech. O revitalizacích dnes slyšíme téměř výhradně v souvislosti s úpravami říčních toků a ploch, ale jejich budoucí význam bude nepochybně širší a bude se

stále častěji týkat lomů, těžeben písku, starých sadů a zarostlých strání. Je poměrně snadné docílit, aby po náležitě úpravě tyto plochy vypadaly jako "skutečná" příroda, ale bez drobných ostrůvků přírodní paměti, je skoro nemožné docílit, aby se na tato místa přestěhovala dřívější, druhově bohatá příroda.

Něco podobného se týká i stavebních památek. Už samotné slovo "památky" ukazuje, že se zabýváme nějakým nositelem paměti. Může jím být gotický kostel stejně jako krajina samotná. Lidé spontánně obnovují kapličky a poutní místa, ale z mnoha budov zbyly jen obvodové zdi, fasáda, která vypadá jako bývalá památka, ale vnitřně je vyprázdněná a ztracená. Když John Ruskin vydal v roce 1849 knihu "Sedm lamp architektury", psal o historických památkách slovy, které se dají použít i o přírodě - památky nepatří nám, ale těm kteří je vytvořili a těm, kteří přijdou po nás. Ten nejlepší přístup k minulosti je respekt a úcta.

Ochrana přírody zná kategorii přírodní památka, jež se nejčastěji používá pro geologické a geomorfologické objekty. Podobně je v anglosaských zemích používáno slovo "heritage" pro dědictví, jak lidské kultury, tak i přírodního vývoje. Nejsou dvě historie - lidská a přírodní, ale jen jedna, která je poslední pár milionů let společná. Již od 18.-19. století, které k přírodě přistupovalo spíš romanticky, byla památka chápána jako nositel historického svědectví, záruka určité continuity, ale i jako estetický objekt a dokonce jako "národní relikvie". Významný rakouský památkář Alois Riegl hovořil koncem 19. století o památce jako o polyfonické struktuře hodnot.

Památková péče byla intenzivně rozvíjená o dobré dvě staletí před péčí o krajinu a za tu dobu si vybuodovala významné teoretické zázemí. Například již před sto lety doporučoval Max Dvořák považovat panorama města za památku a jako takovou ji konzervovat. To je přístup, který se v ochraně krajiny začal vážně prosazovat teprve nedávno v souvislosti s výstavbou věží mobilních operátorů. Památka podle Maxe Dvořáka znamená živou účast na přítomnosti.

V jakém smyslu je krajina či příroda památkou? Nejsnazší odpověď se týká geologických útvarů, které vždy představují určitou epochu ve vývoji země. Ale i lesy a obecně rostliny mají historii - například období výrazného studeného výkyvu na konci ledové doby je nazváno dryas podle dnes horské květiny dryádky. Lísky se nejvíc rozšířily počátkem poledové doby, doubravy jsou starší než bučiny a smrky rostly v ledových dobách i v nízkých nadmořských výškách, odkud byly v teplejším holocénu vytlačeny do podmáčených, studených inverzních údolí např. v Brdech. Louky, které vznikly v okolí pravěkých hradišť před třemi tisíci let, mají poněkud odlišné flóry od luk, které vznikly až při středověké kolonizaci. Los či rys pak patří nejenom minulosti středočeské krajiny, ale společně s bobrem a lososem také její budoucnosti. Příroda je památka, která má budoucnost.

Pocit minulosti je pevně spojen s očekáváním budoucnosti. Ztrácíme-li minulost, zamlžuje se nám i budoucnost. Jsme-li nejistí, hledáme nápovědu v minulosti. A to je snad ten hlavní důvod, proč se v současném proudu změn zastavujeme, abychom se mohli zamyslet a pohovořit si o věcech zdánlivě tak zbytečných jako je paměť krajiny či paměť místa.

Archinet.cz – portál pro architekturu, urbanismus a design

07-09-2004, rubrika Životní prostor

<http://www.archinet.cz/index.php?mode=article&art=16671&sec=10019&lang=cz&session=28631>